

La fundació de Gerunda, el complex desplaçament d'un grup humà

La ciutat va ser fundada durant la tercera dècada del segle I aC, i molt versemblantment, l'any 76 aC, poc abans que Gneu Pompeu Magne partís amb el seu exèrcit cap a migdia per combatre Sertori.

Text > **JOSEP MARIA NOLLA i DAVID VIVÓ** (Universitat de Girona)

D'ençà que es va poder establir el moment precís de la fundació de Girona, les noves recerques, ben intenses aquests darrers anys, han aconseguit entendre molt millor un fet d'una importància cab-

dal i de llarg recorregut que, com tindrem ocasió de veure, va ser un acte d'una enorme complexitat en un moment històric molt determinat, en el qual les dues províncies hispanes que governava la República romana, la Ulterior i la Citerior, estaven immerses

en una cruenta guerra civil en la qual els *peregrini*, homes lliures d'aquelles terres que no eren ciutadans romans, van combatre decididament a les ordres dels uns i dels altres. Una de les conseqüències d'aquells fets va ser el «gran canvi», una altra manera, per

>> A la part inferior del mur, trams de la muralla fundacional de la ciutat romana de Girona. (Foto: JOSEP MARIA NOLLA)

>> Un altre tram de la muralla fundacional de la ciutat romana de Girona. (Foto: JOSEP MARIA NOLLA)

part de Roma, de mirar aquell territori i la gent que l'habitava, cosa que suposà, sobretot però no pas exclusivament, la fundació d'un seguit de *ciuitates* que consolidaven i ampliaven la voluntat general de romanitzar-se. Va ser, no cal dir-ho, un pas inicial important que, en l'època d'August, al tombant del canvi d'era, ja s'havia consolidat gairebé del tot.

Concretar la data de la fundació va ser un primer pas indefectible. Calia, però, contextualitzar-lo, donar-li contingut, saber per què, com i tantes altres circumstàncies que ajudessin a explicar-lo.

Una de les primeres novetats que se'ns va fer present, va ser que la nova *ciuitas* no havia nascut del no-res (*ex nihilo*), sinó a partir d'una realitat preexistent (*ex novo*). En efecte, les excavacions continuades i en extensió efectuades a l'*oppidum* de la muntanya de Sant Julià de Ramis, sobre el Congost, constataren l'abandonament pacífic d'aquella ciutat d'unes cinc

hectàrees de superfície, en el mateix moment que es va establir el nou nucli urbà, uns pocs quilòmetres cap a migdia. Només calia posar en relació un fet amb l'altre. Aquest trasllat que va afectar, també, altres establiments indigets de l'entorn del Pla de Girona, s'havia d'explicar. El desplaçament d'un grup humà de certa importància, ben assentat en un punt de domini visual sobre el Congost (el camí d'Hèrcules), amb tots els problemes i costos que això implicava, a una altra ubicació només s'explicaria si el nou lloc triat era molt millor des de tots els punts de vista. Donar resposta a aquesta pregunta aclariria la causa primera i principal d'una decisió política delicada i tècnicament d'una dificultat considerable.

El control absolut

Què oferia el lloc de Girona que resultava mil vegades millor que la ubicació de Kerunta? És ben clar: el control absolut sobre les vies de comunicació que circulaven obligatòriament per aquest

territori. Calia aconseguir una posició de total domini dels camins que travessaven el Congost: el camí d'Hèrcules, en primer lloc, que travessava (i vertebrava) el territori de sud a nord i, en segon lloc, l'anomenat camí d'Empúries, que comunicava el mar amb la muntanya, llevant amb ponent.

La tria va ser immillorable. L'indret que ocupà (i ocupa) es dis-

posava directament sobre els camins, no a redós ni a tocar. Va caldre, a partir de la fundació, passar per dins de la ciutat per moure's en un sentit i l'altre.

El lloc de Girona oferia el control absolut sobre les vies de comunicació que circulaven obligatòriament per aquest territori

S'aconseguia un control perfecte, inigualable, sobre la mobilitat per aquells camins. Recordem que més endavant Girona seria coneguda com la «clau del regne». La història posterior ens recorda, una vegada i una altra, aquell paper principal.

Es va ubicar (i s'ubica), recordem-ho, en el pendent occidental de les Gavarres, amb una davallada de llevant a ponent amb un desnivell marcat d'uns seixanta metres en un recorregut lineal d'uns tres-cents trenta metres, entre les Ballesteries i Torre Gironella, en un espai geogràfic marcat per fondalades, retallades, desnivells de tota mena

que, ben fortificat, faria molt difícil d'atacar i de prendre per la força. Novament, la història posterior confirma l'encert de la tria.

Per acabar-ho d'adobar, per facilitar la consolidació del nou nucli urbà, gaudia d'unes magnífiques terres de conreu al Pla de Girona, a l'altra banda dels rius Onyar i Ter; d'aigua a l'abast; d'un clima sa i, d'altra banda, similar al de Sant Julià, i una localització privilegiada, sobre la depressió prelitoral, a prop dels passos pirinencs, no lluny del mar i amb un riu puntualment navegable que portava fins a Empúries.

I la decisió es va prendre. Convé tenir ben assumit que una decisió d'aquelles característiques, amb unes conseqüències immediates i de llarg abast en aquell territori, només podia emanar d'un magistrat amb *imperium*; en aquest cas, un *imperator* amb comandament extraordinari nomenat pel Senat.

El ritual de fundació

Aleshores va tenir lloc la fundació oficial de la nova *ciuitas* mitjançant un ritual politicoreligiós, que no podia ser obviat de cap de les maneres si hom pretenia que les divinitats, totes, asseguressin l'èxit d'una empresa sempre arriscada. El *sulcus primigenius* va fènyer la terra i els topògrafs de l'exèrcit van fixar, a partir del que havia de ser el tram interior del camí d'Hèrcules, el *cardo maximus* del nou establiment (l'actual carrer de la Força), una xarxa de carrers paral·lels (*cardines minores*) i altres de perpendiculars en sentit est-oest (*decumani*), tot reservant un espai extens, fortament esbiaixat per raons orogràfiques devers el nord, per situar-hi el fòrum. I, simultàniament, aquell espai definit per la *groma* era fortificat amb una sòlida muralla que no marcava un perímetre regular, sinó que, adaptant-se a les dificultats del terreny, en treia tot el profit possible. Tan sols una imponent torre quadrangular es va alçar a l'angle de llevant, un punt que convenia protegir perquè quedava per sota de les elevacions immediates. Quatre de les cinc portes documentades (Sobreportes, Onyar, Rufina i de la Torre Gironella) són d'aquest moment. La cinquena, la del Fòrum, de moment se'ns escapa, tot i que no seria gens estrany que també ho fos.

La nova *ciuitas* es va fundar mitjançant un ritual politicoreligiós, que no podia ser obviat de cap de les maneres si hom pretenia que les divinitats asseguressin l'èxit d'una empresa sempre arriscada

>> Plaça de Sant Domènec. La muralla fundacional fa de fonament de la reconstrucció tetràrquica. (FOTO: JOSEP MARIA NOLLA)

En aquell moment inicial, el nucli emmurallat de Gerunda permetia als exèrcits consulars controlar aquella importantíssima via a una seixantena de quilòmetres dels passos de les Albes, per on s'establia el contacte amb la província Narbonesa i, sobretot, amb Itàlia i Roma, perquè el mar, el camí més eficient i ràpid, estava, aleshores, sota el control de l'enemic. I si la guerra no els era favorable, era un punt estratègic per aturar l'enemic, refer-se i tornar al combat.

El creixement va tenir lloc lentament, però d'una manera constant i continuada. La forma física de la ciutat, plenament romana, va servir de marc a *peregrini* no ciutadans, un element d'absoluta modernitat que ajudava a avançar devers una romanització més ràpida i volguda. La nova ciutat era estipendiària, lligada a Roma mitjançant un pacte i, ben segur, continuava sent coneguda entre els indígenes com a Kerunta, i entre itàlics i romans, com a Gerunda, que no és altra cosa que l'adaptació a la llengua llatina d'un mot autòcton que els era difícil de pronunciar. La concessió del *ius latii*, tot just dues generacions després, és una prova fefaent de l'èxit d'aquella iniciativa.

Un canvi transcendent

Les antigues excavacions de la Casa Pastors, tan determinats per conèixer les etapes inicials de la història d'aquesta ciutat, van permetre recuperar (entre el material arqueològic abocat a l'interior d'importants sotes de terra que havien de servir per aconseguir una vasta esplanada sense desnivells, l'embrió inicial de la futura plaça foral) uns senzills signes ibèrics de propietat gravats damunt de peces ceràmiques d'importació. No cal dir que eren objectes personals dels nous habitants, que havien deixat enrere l'*oppidum* de la muntanya de Sant Julià per ocupar un altre espai, ple de promeses i d'il·lusions. La ciutat era nova fins a un cert punt; de fet i jurídicament era un «desplaçament» de l'antiga, la mateixa transportada més cap a migdia. Aparentment, res no havia canviat; en el fons, era tota una altra cosa.

I no solament va afectar, aquesta reforma, el nucli emmurallat de Sant Julià, sinó també tots aquells altres poblats —algun dels quals d'una

>> Traçat de la muralla republicana de Girona sobre la planta de la Força Vella.
(Imatge: UNIVERSITAT DE GIRONA)

certa entitat, com el del Puig de Can Cendra d'Estanyol, a Bescanó— que se situaven en posició dominant a tot l'entorn del Pla de Girona, com els espectadors a redós de l'arena d'un amfiteatre. Aquells antics *oppida* es van anar abandonant pacíficament per habitar el nou centre urbà, però també el camp. La Casa del Racó, a tocar del ramal oriental del camí d'Hèrcules, als peus del nucli emmurallat de Sant Julià, n'és un magnífic exemple. Primer va ser un establiment rural de tradició indígena, però va acabar esdevenint, unes quantes generacions després, una petita vil·la de caràcter tradicional. La seva completa excavació permet reconstruir-ne l'evolució històrica. N'hi ha d'altres més cap al sud, al Pla de Girona, fins ara només parcialment conegudes.

Totes les dades conflueixen a suposar que no va ser fins a aquell moment i per decisió de Pompeu que Kerunta va esdevenir una *ciuitas* plena, amb una forma de govern de tradició local. Abans hauria format part d'una extensa realitat geogràfica, la Indigècia, governada (i vigilada) globalment des d'Empúries, tal com posa de manifest l'existència d'una única seca, la d'Untikesken ('dels indigets'), que convé situar a la ciutat del golf. En aquell moment es van crear, en aquest territori, les noves entitats urbanes que s'acabarien consolidant en les ciutats de tipus romà de l'Alt Imperi.

Aquell lloc privilegiat, que augurava setges i atacs de duresa notable, va esdevenir la plataforma d'una ciutat que no només es va consolidar, sinó que es va acabar convertint en la més important d'aquelles contrades.